

SOVJETSKA KRITIKA O ANDREJU PLATONOVU (30-TE GODINE)

VIŠNJA RISTER
Filozofski fakultet u Zadru

UDK 882.09
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1982-08-31

U radu su korišteni tekstovi sovjetskih kritičara objavljeni u književnim novinama i časopisima krajem dvadesetih i tridesetih godina, predmet kojih su (ponekad tek povod za njih) djela A. Platonova ili pak ličnost autora. Tekstovi ilustriraju književnu sudbinu Platonovljevih djela, a i samog pisca, koja je paradigmatična i za druge pisce ovog razdoblja koji se nisu koristili »metodom socijalističkog realizma« (npr. M. Bulgakova), književni život i politiku u SSSR-u 30-tih godina, te apsurdni, ali po djelo i pisca opasan, »sorealistički« pristup kritike djelima koja svojom strukturom osporavaju norme i vrijednosti što ih propisuje »proleterska« književnost i kasnija metoda socijalističkog realizma.

Jedno je vrijeme, sredinom dvadesetih godina, Andrej Platonov smatran izrazito »proleterskim« piscem, zahvaljujući, prije svega, prođenom životnom putu. Rođen u radničkoj obitelji na periferiji Voronježa godine 1899, počeo je raditi kao trinaestogodišnjak, paralelno se školovao pa je nakon revolucije, završivši tehničku školu, radio kao stručnjak za melioraciju i elektrifikaciju. Početkom dvadesetih godina objavio je niz članaka sa socijalnom i filozofskom tematikom. Njegovu prvu i jedinu knjigu poezije karakterističnog naziva *Plava dubina* (*Golubaja glubina*, 1922) Valerij Brjusov ocijenio je riječima »bogata fantazija, smion jezik, samosvojni prilaz temi« (*Pečat i revolucija*, 1923, br. 6). U periodu od 1922. do 1926. godine piše znanstveno-fantastične pripovijetke. Član je grupe »Pereval« (»Prijevaj«) koja okuplja »radničko-seljačke pisce« a polazi od teoretske platforme marksističkog kritičara A. Voronskog koji je smatrao, za razliku od proletkultovaca, da književnost ne može biti izvanjski programirana, te da kao umjetnost ne podliježe racionalnim shemama jer je intuitivne prirode; »umjetničko stvaranje mora biti 'iskreno' po svojim pobudama, a humanističko po svojim ciljevima« (Flaker, str. 19). Godine 1927. Platonov napušta posao melioratora i grad Tambov, postaje profesionalni pisac i seli se u Moskvu.

Godine 1927—1929.

Iste godine izlazi njegova prva zbirka pripovijedaka *Jepifanske ustave* (*Epifanske šljuzy*, 1927). Knjiga nije izazvala osobit interes kritike — pojavila se tek jedna recenzija, no kritičari će se prisjetiti ove prve zbirke nešto kasnije, početkom tridesetih godina u novom, za Platonova nepovoljnom kontekstu. Sljedeće godine izlazi nova knjiga pripovijedaka *Skrovit čovjek* (*Sokrovennyj čolovek*, 1928). Kritičari su pohvalili djelo ne uočivši njegove stvarne vrijednosti pristupili su mu površno upotrijebivši »realistička« mjerila i zadovoljili se da »osobitosti« Platonovljeve proze tek registriraju. Rezultati su bizarni: dok N. Zamoškin (*Novij mir*,

Novi svijet, 1928, br. 3) tvrdi da je Puhov, osnovni lik naslovne pripovijetke, »običan proleter« (*rjadovoj*), M. Sokoljnikov smatra da je on »veliki čudak« (*Molodaja gvardija, Mlada garda*, 1928, br. 3), prvi tvrdi da su »opisi vojnih scena pogrešni i apsurdni«, drugi kritičar upravo ove scene izdvaja kao »umjetnički uvjerljivo dane«. Obojica kritičara uočavaju osobit Platonovljev jezik: »Platonov je u stanju iznervirati čitaoca svojim teškim jezikom (jezikom kao surlom mlati) koji je starački preoperećen svakojakim semantičkim teskoćama« (Zamoškin, str. 270), nasuprot — »Pripovijetka je napisana snažnim (ponekad nedotjeranim) jezikom koji je pun oštromnih narodnih izraza, a mjesni je dijalekt uspješno upotrebljen (Sokoljnikov, str. 205). Ni jedan ni drugi kritičar ne pokušavaju Platonovljev jezik povezati s »kompozicijskom rogobatnošću«, likom »sirova čovjeka« ili njegovom »sklonošću za filozofiranjem i ironijom« (Zamoškin). Obojica Platonovljevu prozu prvenstveno uspoređuju s vlastitim viđenjem »objektivne stvarnosti«.

D. Taljnikov pišući o *Događaju (Priključenje*, 1929), koji je u stvari jedna epizoda u Sovjetskom Savezu neobjavlivanog romana *Čevengur*, također izdvaja Platonovljev jezik i karakterizira ga kao »snažan, koncizan, svjež« no istovremeno nalazi za shodno upozoriti autora na »naturalistička pretjerivanja« jer svaki »autor mora da pamti (a urednik ga mora podsjetiti ako zaboravi) da pred nama nije fiziološki traktat, već umjetničko djelo« (*Krasnaja nov', Crvena ledina*, 1929, br. 1). Kritičarevu primjedbu izazvala je rečenica u kojoj se kaže da kad je ranjeni Dvanov pao s konja »priroda nije propustila uzeti od Dvanova ono za što je bio stvoren: sjeme razmnožavanja«.

Godine 1928. časopis *Na literaturnom postu (Na književnoj straži)*, koji je godine 1926. smijenio časopis *Na postu*, organ »proleterske« kritike i glasilo *RAPP-a (Rossijskaja asocijacija proleterskih pisateljev)*, oštro napada niz istaknutih pisaca i kritičara među kojima i Borisa Piljnjaka. Krajem iste godine u časopisu *Novyj mir*, br. 12 izlazi esej Č. Č. O. (dijalektalni izgovor skraćenice C. Č. O. — *Central'naja černožemnaja oblast*) koji su potpisali B. Piljnak i A. Platonov. U članku »Buržoaska i suputnička književnost« V. Jermilov, poznati sovjetski kritičar i jedan od rukovodilaca *RAPP-a*, osuđuje esej, no Platonova naziva »vrlo talentiranim mladim piscem« za kojeg je »suradnja s Piljnjakom, čini se, tek kratkotrajna epizoda«. Platonova pisca »prepoznaje« u centralnom liku koji je »ruski majstor s odlikama malograđanskog dobrodušnog anarhizma, lik koji je općenito karakterističan za Platonovlievo stvaralaštvo (*Ežegodnik literatury i iskusstva, Godišnjak književnosti i umjetnosti*, 1929, str. 28/29).

Godine 1929—1931.

Deveti broj časopisa *Oktjabr' (Oktobar)* za 1929. godinu donosi Platonovljevu pripovijetku »Makar koji je posumnjao« (Usomnivšijsja Makar) na koju je kritika odgovorila brzo i krajnje oštro, spominjući i ranija Platonovljeva djela (npr. *Jepifanske ustave* spominje V. Sreljnjkova u članku pod karakterističnim naslovom — »'Raskrinkavači' socijalizma. O podpiljnjacima«). Udarni članak kritike pojavio se u rapovskom časopisu *Na literaturnom postu*, br. 21—22, a prenio ga je i *Oktjabr'* u svom 11. broju. Autor članka »O celovitim mjerilima i pojedinačnim Makarima« sovjetski je kritičar i publicist, jedan od osnivača *VAPP-a (Vsesovjuznaja asocijacija proleterskih pisateljev)*; od 1926. godine do

1932. urednik časopisa *Na literaturnom postu* i generalni sekretar RAPP-a, Leopold Averbah koji je i među rapovskim kritičarima bio poznat po svojim ekstremnim stavovima. »Principijelnim protivnicima proleterske književnosti« Averbah smatra A. Voronskog (inspiratora grupe »Pereval«) i Trockog, koji su smatrali da je nemoguće stvoriti zasebnu »proletersku« kulturu (Flaker, str. 90). Suvremenu sovjetsku književnost, »polazeći od socijalne funkcije koju ona vrši«, Averbah dijeli na »pet odreda«. Postoji književnost »novoburžoaskih pisaca, starosuputničkih pisaca, novosuputničkih pisaca, seljačkih pisaca i proleterskih pisaca« (Flaker, str. 92). Prema Averbahu »Proleterskom smatramo onu književnost koja spoznaje svijet s gledišta proletarijata i utječe na čitaoce u skladu sa zadacima radničke klase kao borca protiv kapitalizma i graditelja socijalističkog društva«. Flaker, str. 91). Putovi »novoburžoaske« književnosti su »neprijateljske kritike, zlobne satire na ove ili one nedostatke sovjetske izgradnje, banaliziranje, potcjenjivanje i klevetničko ismijavanje zadataka socijalističke izgradnje, propovijedanje individualizma, idealizacija starog načina života itd.« (Flaker, str. 93). Isto tako ovu književnost odlikuju »pokušaji provlačenja misticizma« i »interes za probleme spola« (Flaker, str. 93). S ovih pozicija Averbah kritizira Platonovljevu pripovijetku.

Ispred Averbahova teksta tiskana je bilješka u kojoj se kaže: »Redakcija dijeli Averbahovu točku gledišta u odnosu na pripovijetku »Makar koji je posumnjao« A. Platonova i tiskanje pripovijetke smatra pogreškom«. A »točka gledišta« je sljedeća: Averbah smatra da se »u pripovijetki ismijava sve, a ironija je jednako skeptična u odnosu na različite pojave, što svakako ne govori o dubini svjetonazora autora niti o proleterskoj orijentaciji njegove satire«. To »čak nije ni suputničko djelo«, a Platonova, zato što citira Lenjinov tekst o birokratizmu u nedoličnom kontekstu, Averbah naziva »sitnoanarhističkim metafizičarem« (st. 168). »Platonovljeva 'nihilistička' kritika države potpuno je u skladu s njegovim 'humanizmom' . . .«, kaže Averbah, a »Platonovljeva pripovijetka ideološki je odraz suprotstavljanja sitnoburžoaske stihije. U njoj postoje dvosmislenosti, postoje mjesta koja dopuštaju da se pretpostave ove ili one 'plemenite' autorove subjektivne želje. No naše vrijeme dvosmislenosti ne podnosi; osim toga, pripovijetka u cijelosti apsolutno je za nas nedvosmisleno neprijateljska. Pisac koji želi biti sovjetskim piscem mora shvatiti da su nihilistička raspuštenost i anarhoindividualistička opozicija ne manje tuđi proleterskoj revoluciji nego izravna kontrarevolucija s fašističkim parolama. To mora shvatiti i A. Platonov« (str. 171), završava Averbah.

Tijekom po Platonova kritičarski pogubne 1929. godine iz tiska je izišla i njegova treća zbirka pripovijedaka naslovljena *Podrijetlo majstora (Proišhoženie mastera)*. Istovremeno je završen i roman *Čevengur* (1926—1928) koji je Platonov poslao Maksimu Gorkom na čitanje. Prvi ruski »proleterski« pisac koji je do revolucije, pozivajući se na »socijalnu higijenu«, negirao stvaralaštvo Dostojevskog, a sada se, u vrijeme prve petoljetke, zalaže za »optimističku« književnost, ovako je ocijenio roman i njegova autora u privatnom pismu Platonovu: »Vi ste darovit čovjek, o tome nema spora, kao ni o tome da je vaš jezik vrlo osobit. . . . No uz sve kvalitete vašega djela, ne vjerujem da će ga tiskati, izdati. Tome smeta vaš anarhični sklad uma, koji je, očigledno, svojstven prirodni vašeg 'duha'. Uz sav vaš nježni odnos prema ljudima, oni su ironično

obojeni, za čitaoca oni nisu revolucionari, već prije 'čudaci' i 'polupametni'« (C a l a m a j e v, str. 89).

Averbahov članak iz 1929. godine prizma je kroz koju će kritičari godine 1930. ocjenjivati posljednju Platonovljevu zbirku, ali i ranije stvaralaštvo. Kritičari polaze od postavki da je »proleterska književnost takva književnost koja organizira psihu i spoznaju radničke klase i širokih radnih masa«, da je »stvaralački materijal suvremena stvarnost koje je tvorac proletarijat«, da »samo sadržaj književnog djela daje materijal umjetnosti riječi i sugerira formu« (F l a k e r, str. 60—61). Krajem dvadesetih godina unutar RAPP-a javit će se zahtjev za »živim čovjekom« u sovjetskoj književnosti (V. Jermilov), a Averbah će ga točnije odrediti — »Junak našeg doba, graditelj socijalističkog društva, to je zivi čovjek koji mora prije svega zanimati proleterske pisce«. (F l a k e r, str. 98). Na zahtjev za »živim čovjekom« nadovezuje se zahtjev za »psihologizmom«, no »'Psihologizam' proleterske književnosti mora biti objektivnan, mora služiti spoznaji i odgajati aktivnost...« (F l a k e r, str. 99). Platonovljeva proza većini ovih zahtjeva, naravno, ne udovoljava.

Kritika M. Matzelj, pod tipičnim za to vrijeme naslovom, »Majstrove greške«, objavljena je u četvrtom broju časopisa *Zvezda* koji donosi i crno uokvirenu fotografiju Majakovskog. U uvodnom dijelu kaže se da »Platonovljeve greške imaju tendenciju širenja u određenom dijelu naše književnosti«, a njegove »greške« su sljedeće: »njegovu pažnju suviše često privlače fizičke i moralne nakaze« i upravo na pozadini takvih ljudi »pojavljuje se, osvjetljen aureolom kršćanske smjernosti, kročki seljački asketa — nosilac najviše ljudske istine«. Jasno je da takav lik nije Averbahov »junak našeg doba, graditelj socijalizma«. Druga je »greška« Platonovljevih likova, i proze, da ne odgajaju averbahovsku aktivnost: »Ponekad Platonov kao da uživa u blaženoj pasivnosti svojih junaka«, pa se »osnovna Platonovljeva umjetnička zamisao« svodi tek na »borbu 'dobra' i 'zla' gdje dobro konačno pobjeđuje«. Ali, upozorava kritičar, »U naše vrijeme propovijed duhovnog samousavršavanja, što je praktički sva stvaralačka koncepcija Platonova, objektivno je reakcionarna«. Nadalje, zamjera se Platonovu da njegovo »realističko pripovijedanje često odsklizi u parodijsko-satirički opis i pređe u grotesku«. Piscu se priznaje da u svojem ismijavanju države dosiže »štedrinske visine«, ali da »mehanička primjena metode velikog satiričara upravljena protiv sovjetske države izaziva neprijateljski efekt«. Osnovni je nedostatak Platonovljeve satire da »autor ne zna biti iznad svojih junaka, ne zna predvidjeti i ocijeniti 'sa strane' konačne zaključke, 'poku' pripovijetke«, dakle, Platonovljeva proza ne vrši ni didaktičku funkciju, ne odgaja. U zaključku kritičar tvrdi da i »pored svih ideoloških pogrešaka« Platonova smatra »radničkim« piscem, no da je on istovremeno i »radnik i okurovski individualist koji traži istinu«, pa Platonovu postavlja zahtjev za »ispravljanjem stvaralačke linije«.

U istom broju časopisa tiskana je i kritika R. Messer u kojoj se varira Averbahov motiv o »novim suputnicima«, naslovljena »Suputnici drugog poziva«. Tvrdi se da dok se stare generacije suputnika uspješno bore protiv vlastite neutralnosti, u stvari »suputništva«, tijekom 1929. godine stasao je niz mladih pisaca koji ponavljaju njihov, već prijedan suputnički put. Prepoznaju se po tome što se »sumarno oduševljavaju revolucijom kao takvom«, po svojoj »neutralnosti, često bezidejnosti a ponekad i dekadenciji«. Govoreći o Platonovljevoj prozi autorica

prvenstveno obraća pažnju na njegove likove pa zamjera Platonovu da je u njega »priroda mudra i mirna. Ljudi su zbunjeni, kolebljivi, pasivni. Ljudi kod njega pokušavaju shvatiti svijet, ali ne i promijeniti ga«. Kritičarka ove likove naziva »sitnim ljudima revolucije« pa u skladu s time Platonovljevu koncepciju proglašava »katekizmom«. U Platonovljevim pripovijetkama, gdje je »priroda mudra, a ljudi zbunjeni i kolebljivi«, ona vidi »pobjedu stihije nad revolucijom« a koncepciju »sitnog čovjeka revolucije« smatra »okretom unatrag prema Leonidu Leonovi i Vsevoldu Ivanovu« čije knjige *Lopov (Vor)* i *Najtajanstvenije (Tajnoe tajnyh)* smatra prototipom suputničke literature i »pobjedom sitnoburžoaskе svijesti koja ne vidi socijalne pomake proleterske revolucije, ne vidi klasnu borbu«. Iz svega toga autorica izvodi zaključak da je i Platonovljeva »stvaralačka metoda reakcionarna zato što je reakcionarna njegova klasna ideologija, ideologija onog dijela sitnoburžoaske inteligencije koja stoji pred revolucijom i ne vidi njen pravi smisao«.

»Proleterska« književnost programno se vezivala uz realističke književne tradicije odbacujući nasljeđe simbolizma i avangarde kao nerazumljivo i »dekadentno«, pa je tako u romanima i novelama »proleterskih« pisaca »junak« trebao biti središte književne strukture preko kojeg bi se govorilo o društvu. »Junak« je bio nosilac prije svega ideoloških vrijednosti, uzor koji će odgojno djelovati na socijalističkog čitaoca. Upravo su se zato Platonovljevi kritičari toliko pozabavili likovima njegove proze smatrajući, potpuno netočno no u skladu s realističkom tradicijom, da »skrovita ličnost i njezina sudbina pokreću svu pripovijetku« (R. Meser), pa su procjenjivali njegove psihološki i socijalno nemotivirane čudake, nosioce ideje i pojedinačnog »polemičkog« (Bahtin) svjetonazora tako karakterističnog za formu kazivanja (*skaza*), polazeći od normi i zahtjeva »proleterske« književnosti i kasnijeg socijalističkog realizma. Takva kritika, bilo da afirmira ili negira Platonovljevo djelo, besmislena je.

Godine 1930, u kojoj su se pojavile spomenute kritike, Platonov nije ništa objavljivao, da bi treći broj časopisa *Krasnaja nov'* za 1931. godinu donio spornu kroniku »U korist« (Vprok, Bednjackaja hronika), koja, do sada, u SSSR-u nije ponovno tiskana. Još se nisu smirili napadi rapsodske kritike povodom »Makara koji je posumnjao«, a već kronika izaziva nov udar. Napadi na Platonova pojavljuju se u različitim novinama i časopisima pod karakterističnim naslovima: »U što 'sumnja' Andrej Platonov« (A. Selivanovskij), »O jednoj kulačkoj kronici« (A. Fadejev), »Kleveta« (I. Makarjev), »Paskvil na kolhozno selo« (Hanin). Platonovljeva se kronika ocjenjuje kao »bezočni ispad klasnog neprijatelja« koji, doduše, nije darovit, ali je »lukav i prepređen«. Jezik Platonovljeva kazivanja osobito iritira, to je, prema I. Makarjevu, »Ubogi, s pretenzijem da bude originalan, slaboumni jezik Leskovljevih djakona«, to su »ishitreni i neprirodni jezični sklopovi, verbalno prenemaganje, lakrdijaštvo i kreveljenje, apsolutno nepoznavanje života i jezika sela«. Sjetimo se da je čak i M. Gorki Platonovljev jezik ocijenio kao osobit, a pisca nazvao vrlo darovitim! Makarjev zaključuje suprotno, kronika je djelo »malodarovitog predstavnika kulaštva« (»Kleveta«, *Na literaturnom postu*, 1931, br. 18, str. 22—26). U to su vrijeme A. Selivanovski i I. Makarjev, kao i Averbah i Fadejev, članovi uredništva časopisa *Na literaturnom postu*.

Fadejavljeva kritika Platonova zanimljiva je već time, što on, za razliku od spomenutih, nije prvenstveno kritičar već pisac. Njegov ro-

umjetničke forme malo su vrijedne«. I. Sac, ocjenjujući jednu od triju objavljenih pripovijedaka — »Takir«, smatra da su »nedvosmislenost i određenost« najveće vrijednosti nove Platonovljeve proze, te da je upravo »Takir« veliki autorov uspjeh«. »Satira, ironija« i »neka nejasnoća, proturječnost« bile su, prema mišljenju Saca, glavne Platonovljeve pogreške, dok sada postoji opasnost da ako »duboka tragičnost Takira postane sama sebi cilj i nastavi se razvijati prema nekom kultu patnje ona će se neizbježno pretvoriti u idejno dekadentstvo«. (I. Sac, »Umjetnička proza u 'Krasnoj novi'«, *Literaturnyj kritik*, 1935, br. 6, str. 200—203). Isti autor prokomentirat će i sljedeće dvije Platonovljeve pripovijetke: »Treći sin« (»Tretij syn«) je po njegovu mišljenju najbolje što postoji u tom broju časopisa *Krasnaja nov'* (1936, br. 1), dok je »Potrebna domovina« (»Nužnaja rodina«) lošija, »u njoj je mnoštvo pojedinačnih misli i nejasnih aluzija koji odvođe nekud u stranu, (...) ali ponavljam — osnovna misao je jasna, iako u pripovijetki ima mnogo maglovitog i zagonetnog« (*Literaturnoe obozrenie*, 1936, br. 4, str. 40—41).

Godine 1936—1937.

Ovim pripovijetkama (»Takir«, »Obitelj«, »Violina« 1934; »Treći sin« i »Potrebna domovina« 1935) i rijetkim (svoga dva, tri) odzivima kritike Platonov se vraća u književnu javnost da bi uskoro ponovo bio u njezinoj žiži. Upravo će teorijski časopis *Literaturnyj kritik*, br. 4 godine 1936. objaviti dvije Platonovljeve pripovijetke »Besmrtnost« i »Fro« (»Besmertie«, »Fro«) koje uvodi redakcijski članak »O dobrim pripovijetkama i uredničkoj rutini«, u kojem se ne zaboravljaju Platonovljeve »greške«, ali se o njegovoj prozi govori na nov način. Na samom početku postavlja se pitanje zašto teorijski časopis objavljuje Platonovljevu prozu, a ne neki od »debelih« (književnih) časopisa, i odgovara: »ni jedan od moskovskih časopisa nije htio tiskati ove dvije priče. Neke su ih redakcije odmah odbile, neke su zahtijevale takve promjene s kojima se autor nije mogao suglasiti«. Takav postupak objašnjava se »lošim uredničkim tradicijama«. Redakcija *Literaturnog kritika* smatra da je ideja obiju pripovijedaka »ideja ogromne čovječnosti«, te da su to »ozbiljne i duboko umjetničke pripovijetke koje održavaju pravi optimizam, vjeru da socijalistička stvarnost odgaja ljude, stvara nove, komunističke osobine...« (str. 106—112).

Povodom dvadesete godišnjice oktobarske revolucije *Literaturnoe obozrenie* 1937, br. 19—20 (*Književni pregled*, podlistak *Literaturnog kritika*) donosi izbor likova iz sovjetske književne produkcije, koji su sastavili najpoznatiji književni kritičari i teoretičari, naslovljen »Junaci sovjetske književnosti«. Među deset likova (iz knjiga Furmanova, *Čapajev*; Trenjava, *Ljubov Jarovna*; Fadejeva, *Poraz*; Serafimoviča, *Željezna bujica*; Vs. Ivanova, *Oklopni vlak br. 14—69*; Šolohova, *Uzorana ledina*; Ostrovskog, *Kako se kalio čelik*, itd.) pojavljuje se i ime Emmanuila Levina, lika iz Platonovljeve pripovijetke »Besmrtnost« kojeg je, kao »junaka sovjetske literature«, izabrao G. Lukács. Zašto? »Zašto što su skromnost i jednostavnost najkarakterističnije crte Platonovljeve pripovijetke u kojoj on slika prekrasan portret novog čovjeka«. Lukács smatra da je i »jednostavna kompozicija 'Besmrtnosti'« također rezultat Platonovljeve težnje prema jednostavnosti« (sjetimo se da su kompozicije većine Platonovljevih djela krajnje jednostavne, osnovni kronotop često je putovanje: forma kazivanja ne podnosi kompliciranu kompoziciju). Osnovni Plato-

novljevi zadatak Lukács definira ovako: »u slici sovjetske svakidašnjice izraziti tendenciju razvoja ljudi koji se bore za socijalizam«. Levin, Platonovljevi lik koji je Lukács izabrao, karakterističan je i time što »ostvaruje u malim razmjerima te željezničke stanice program što ga je zacrtao drug L. M. Kaganovič. On sebe smatra malim kotačićem u ogromnom mehanizmu sovjetskog željezničkog transporta«. Platonovljevu »umjetnost« kritičar vidi u njegovoj sposobnosti da u »malom, izvanjski nevažnom isječku života koji on slika, pokaže ogromno mnoštvo procesa koji otkrivaju taj unutrašnji preobražaj čovjeka«. Levina Lukács smatra primjerom »živog čovjeka« u književnosti, a njegovu obuzetost poslom ne smatra »posve individualnim problemom, a još manje čudaštvom«, već vidi u tome »opći, rašireni problem suvremenog prelaznog perioda, odraz društvene razdiobe rada na suvremenom stupnju razvitka socijalizma, doduše subjektivistički iskrivljen no istovremeno i neophodan upravo u ovoj svojoj formi« (str. 55—60).

U studiji »Stvaralaštvo A. Platonova u ocjeni sovjetske kritike 20—30-ih godina« kaže se da su se nakon 1936. u raspravama oko Platonovljeva djela »zadržali i produbljivali stavovi, odnosno pretpostavke za diskusiju koje je iznio urednički članak časopisa 'Literaturnyj kritik'. Ovdje se radi o borbi dviju istraživačkih metodologija u pristupu pišćevom stvaralaštvu« (L. A. Ivanova, str. 183). U stvari, »istraživačka metodologija« samo je jedna, a dva se gledišta na Platonovljevo djelo razlikuju po tome da li kritičar Platonovljeve likove, koji su prema postavkama socijalističkog realizma ponovno nosioci književne strukture, ocjenjuju kao pozitivne (I. Sac, E. Usijevič, G. Lukács) ili negativne (A. Gurvič, B. Kosteljanec, G. Lenobl), kao »žive ljude« i graditelje socijalizma ili kao cinike, anarhiste, askete i sl.

Osobitu je pažnju Platonovljevu stvaralaštvu posvetio A. Gurvič čija je studija »Andrej Platonov« prvo tiskana u časopisu *Krasnaja nov'* 1937, br. 10 (str. 193—233), a zatim u knjizi *U potrazi za junakom (V poiskah geraja, Moskva — Leningrad 1938, str. 57—131)*. Kritika će tijekom 1938. i 1939. godine manje govoriti o Platonovljevu djelu, a češće se izjašnjavati za ili protiv Gurvičeva stava. Gurvič se prvenstveno obraća posljednjim Platonovljevim pripovijetkama, počinjući s pripovijetkom »Takir« (1934) i zaključno sa »Starac i starica« (»Starik i staruha«, 1937). Ranija Platonovljeva djela, pa tako i »uklete« pripovijetke »Makar koji...« i »U korist«, spominje tek da bi govorio u Platonovljevoj »razvojnoj liniji« koju, naime, Gurvič odriče. Kritičar već u uvodnom dijelu studije kaže: »sva Platonovljeva djela, nezavisno od toga o kojoj epohi govore, a i od vremena njihova objavljivanja, nose pečat jedinstvenog, duboko poročnog i u tom smislu vrlo postojanog autorovog svjetonazora« (str. 195). Iz naslova knjige *U potrazi za junakom*, u kojoj je tiskana i studija o Platonovu, očigledan je i osnovni interes njena autora: postoji li u Platonovljevu djelu taj novi čovjek, novi socijalistički junak koji će biti uzorom i djelovati i odgojno i optimistički na čitatelja. Gurvič pomno iščitava posljednje Platonovljeve pripovijetke i teza iz uvoda višestruko je ilustrirana citatima iz Platonovljeve proze. Zaključeci Gurvičeve analize su sljedeći: Platonovljevim pripovijetkama, kako onim s kraja dvadesetih godina tako i najnovijim, nedostaje optimizam, a upravo je optimizam jedan od zahtjeva socijalističkog realizma. Kad i postoji »blještavo optimistička završnica« ona je »nakalemljena na mračnu i tragičnu pripovijetku«, za razliku od koje je neuvjerljiva i u stvari je

Platonovljevi likovi i proza uopće; »nažalost«, Platonov nije dijelio njihovo mišljenje. Autorica zamjera Platonovu da je njegova proza često ne samo »dvosmislena«, već 'mnogosmislena', a ovaj je »pisac-moralist«, kako ga E. Usijevič naziva, »često lakomisen« što je opasno po čitaoca, jer u njemu izaziva »ironičan odnos prema onom što je samom njemu (piseu) dobro i sveto«. (str. 183).

I. Ljvov (*Umjetnost i život, Iskustvo i žizn'* 1938, br. 11—12) povodom Gurvičeve knjige kaže da se autor analizom djela probija do njegova »unutarnja, skrovića značenja«, da »malo vjeruje riječima koje izgovaraju likovi«, već »analizira umjetničku logiku djela koja se vrlo često ne podudara s autorskim namjerama« (!, str. 69). U tom smislu karakteristične su, prema I. Ljvovu, upravo Gurvičeve studije o A. Platonovu i J. Oleši.

P. Gromova (*Zvezda*, 1939, br. 2, str. 215—222) prvenstveno zanimaju ona poglavlja Gurvičeve knjige koja govore o »suvremenom junaku u sovjetskoj drami«, pa iako autor smatra da Gurvič nema uvijek »jedinstvenu metodološku koncepciju«, studiju o Platonovu smatra »iscrpnom«.

F. Levin (*Literaturnoe obozrenie*, 1939, br. 7, str. 50—55) tek se djelomično slaže s ranijim kritičarima Gurvičeve knjige i Platonova. Naime, on također smatra da je »logika najснаžnije Gurvičevo oružje« te da on »prilazi djelima i likovima djela kao traktatima o stvarnosti« (što nije mišljenje ironično, već pohvalno). »Tamo gdje A. Gurvič analizira djela nevelikih umjetničkih kvaliteta koja, osim pokušaja stvaranja pozitivnog lika neodgovarajućim sredstvima ne sadrže ništa, tamo kritičar potpuno i uvjerljivo pobjeđuje« (str. 52). »no logika Gurviču nije dovoljna kad kritičar ima posla s kompliciranijim književnim pojavama — s Jurijom Olešom i Andrejom Platonovim«, u tom slučaju »Gurvičeva logika prelazi u 'logistiku'« (str. 53).

Napis G. Lenoblja *Tri članka E. Usijevič (Novyj mir*, 1938, br. 8, str. 261—279) više nije dio diskusije za ili protiv Gurvičeva viđenja Platonovljevih likova već napad na E. Usijevič, »zaštitnicu« Platonova, i njene članke objavljene tijekom 1938. u časopisu *Literaturnyj kritik*. Lenoblj smatra da bi njen posljednji članak »Razgovor o junaku«, trebalo jednostavno nasloviti »U obranu Platonova«; sam se Lenoblj obilno služi citatima iz Gurvičeve knjige koje koristi kao »dokaze« i protiv E. Usijevič i protiv Platonova. Tvrdi da autorica »Razgovora o junaku« ne razlikuje »istinsku humanističku obranu ugnjetenih narodnih masa« od »suznog buržoasko-filantropskog sentimentalizma i bolesnog uživanja u svakojakim fizičkim i duhovnim nakaznostima«, koje je karakteristično »kako za Platonova tako i za epigone Dostojevskog uopće« (str. 273). Platonovljev boljševik je »velikomučenik svoje ideje koji svojim postojanjem, svojim životom potvrđuje religioznu, kršćansku predodžbu boljševizma« (str. 275), tvrdi još jednom G. Lenoblj.

Godina 1940.

Nakon izlaska zbirke *Rijeka Potudanaj* (1937) Platonov objavljuje vrlo malo umjetničke proze i nešto više književnokritičkih studija, prvenstveno o suvremenim piscima (M. Gorkom, M. Majakovskom, A. Grinu, N. Ostrovskom, E. Hemingwayju, K. Čapeku itd) pod različitim pseudonimima (A. Firsov, A. Vogulov, Foma Čelovekov, A. Klimentov).

Kritika se ne bavi najnovijim Platonovljevim pripovijetkama («Olga» i «Srpanjska oluja», 1938; «Po ponoćnom nebu», 1939), već nastavlja spor o »junacima socijalističke književnosti« u kojem se Platonovljevi likovi, i njihov autor, pojavljuju jednom kao pozitivni, drugi put kao negativni primjer. Spor će biti presječen početkom četrdesete godine kad časopis *Krasnaja nov'*, br. 4, koji je organ sovjetskih pisaca, donosi redakcijski članak »O štetnim nazorima 'Literaturnog kritika'«. U uvodnom dijelu članka kaže se da se već nekoliko mjeseci na stranicama u *Literaturnoj gazeti* odvija spor između »većine sovjetskih kritičara i teoretičara književnosti i grupe iz 'Literaturnog kritika'«, u kojem ovi posljednji pokušavaju spor prikazati kao »čisto akademski« u kojem se radi o »apstraktnim pitanjima«, međutim »oni nisu odgovorili ni na jednu optužbu koja se neposredno odnosi na sovjetsku književnost« (str. 159). U članku koji je podijeljen na dva dijela («Teorijski stavovi grupe» i »'Literaturnyj kritik' i sovjetska književnost«) pobrojani su od 1. do 9. »štetni nazori« *Literaturnog kritika*. Poimence se prozivaju »članovi grupe«: »E. Usijevič — kritičar, G. Lukács — teoretičar, A. Platonov — pisac, M. Lifšic — filozof« (str. 173).

U prvom dijelu članka grupi se predbacuje »1. Odustajanje od teorije klasne borbe«, umjesto koje »grupa« pokušava »proturiti svoju 'teoriju' prema kojoj historija književnosti i historija umjetnosti stoje izvan klasne borbe«. Pod 2. zamjera im se »Ideja kružnog kretanja i idealizacija srednjeg vijeka«. Naime, kaže se da Lifšicova koncepcija u stvari ponavlja viđenje »historijskog procesa kao kretanja po krugu«, ali »Razjašnjenja druga Staljina opovrgavaju stare mehanicističke nazore na historiju i ne ostavljaju kamena na kamenu od čitave ove koncepcije 'teoretičara' 'Literaturnog kritika'«. (str. 160). Optužba pod brojem 3 naslovljena je »Opravdanje termidora« i u njoj se tvrdi da je »ideja kružnog kretanja u stvari samo specifična forma osuđivanja revolucije«, te da su upravo Lukács i Lifšic u svojim »tzv. istraživanjima« puno pažnje posvećivali »problemu termidora« (str. 161). Pod rednim brojem četiri napada se »Estetska koncepcija pravca«. Kaže se da su teoretičari »grupe« umjesto učenja o međusobnom odnosu baze i nadgradnje izmislili svoj »zakon« prema kojem je »odnos umjetnosti i ekonomskog života ljudi obratno proporcionalan. Čim je viša razina razvitka proizvodnih snaga, niži je nivo umjetničkog razvoja« (str. 162). U 5. optužbi »Svjetonazor i umjetnička književnost« tvrdi se da »Predstavnicima 'Literaturnog kritika' dokazuju da su reakcionarno-konzervativni svjetonazor i predrasude umjetnika povoljno tlo za stvaranje izvanrednih umjetničkih djela«. (str. 164). Šesta optužba »O tipu sovjetskog umjetnika i sovjetske umjetnosti«, koja pripada već drugom dijelu članka, kaže se da su »Teorijske pretpostavke od kojih polazi grupa 'Literaturnog kritika', a prije svega teza o sveopćem nazadovanju umjetnosti i o tome da je nazadovanje umjetnosti neodvojivo od opećg, društvenog progressa, određile stav grupe i u odnosu prema sovjetskoj književnosti«, a »grupa Lifšic — Lukács« čak i »sovjetsku umjetnost promatra kao jednu od manifestacija nazadovanja« (str. 166). Prema Lukácsu, tvrdi se u članku, glavna odlika književnika-dekadentata je »birokratizam«, a djelo takva pisca karakterizira »birokratski optimizam«, ili, prema E. Usijevič — »lažni optimizam« (str. 167). Dalje se kaže da se ta »čudna koncepcija 'birokratizma' sovjetske književnosti« u člancima *Literaturnog kritika* pojavljuje i pod »pseudonimom teorije 'ilustrativnosti'«, pa se pod brojem 7. napada »Teorija 'ilustrativnosti'«, u kojoj je riječ o tome da »grupa«

oko *Literaturnog kritika* u svojim napisima tvrdi da »sad pred našom umjetnošću stoji zadatak ne ilustrirati marksizam već ga obogatiti novim znanjima«, a u stvari ta »teorija 'ilustrativnosti'« nije ništa drugo već pokušaj da se »umjesto kriterija socijalističkog realizma proturi bestidno ideologiziranje. U vezi s tim treba reći da je upravo na bazi ove sheme 'Literaturnyj kritik' za svoj znamen izabrao cjelokupno stvaralaštvo A. Platonova sa svim njegovim dekadentskim karakteristikama: to, kobožagi, nije 'ilustrator', već 'samostalni mislilac' koji obogaćuje čitatelja novim idejama«. (str. 168). Zapravo, i E. Usijevič, koja je smatrana »osobnim Platonovljevim kritičarem« i sam Platonov, prema časopisu *Krasanaja nov'* »poistovjećuju 'tragične forme' s malodušnom, jalovom 'prosjačkom' žalošću, ponižavanjem čovjeka, s odvracanjem od optimizma, napuštanjem društvenog života i odlaskom u skučenu usamljenost 'sjetne duše'« (str. 169).

U optužbi br. 8 naslovljenoj »Negiranje stvaralačkog puta sovjetske književnosti« kritizira se odnos »Literaturnog kritika prema književnom junaku: »Literaturnyj kritik' otvoreno izjavljuju da je 'traženje junaka kod većine naših pisaca ne samo bezuspješno s obzirom na neposredni rezultat, nego se vodi u onom pravcu u kojem je jednostavno nemoguće naći junaka'«. »Grupa« oko »Literaturnog kritika« koja »propagira djela A. Platonova s njihovom kolekcijom 'izopačenosti' i 'prljavštine'«, ti »epigoni vulgarizirane, plitke 'dostojevštine' ne mogu povjerovati u realnost velikodušnih vitezova, ljudi napravljenih samo od 'čistog, plemenitog materijala', među njima i u vitezove radničke klase i radnog naroda«. (str. 170). U završnici optužbe br. 8 ponašanje E. Usijevič i »grupe« dobiva jednu od, krajem tridesetih godina vrlo opasnih, ocjena: »Sektaški pedantizam E. Usijevič primjena je u književnosti one 'grobarske', lažne, 'moralizatorske' sheme koju je drug A. A. Ždanov ismijao u svom referatu na XVIII kongresu partije. Poznato je da je takav odnos prema ljudima koji izražava nevjerovanje u mogućnost njihove socijalističke promjene drug A. A. Ždanov definirao kao menjševički«. (str. 172).

»Grupništvo i njegove posljedice« posljednja je, deveta optužba. Sjetimo se da je nedavno, u ožujku 1938. održan »proces antisovjetskom desnotrockističkom bloku«, gdje je »raskrinkana« »Izdajnička pozicija fašističkog 'teoretičara' i ubojice — Buharina i njegovih suradnika, jezičske 'parole' krvavog psa Trockog, dvolična taktika štrajkbrehera i špijuna Zinovjeva i Kamenjeva« (*Literaturnyj kritik*, 1938, br. 3, str. 4), a optužba za »trockizam« i »buharinstvo« često se proširivala i na druge, pa i na književne »grupe«, kao npr. na »Voronskog i druge 'perevalovce', litfrontovske vulgarizatore, averbahovske rapovske 'teoretičare'« itd. (*Literaturnyj kritik*, 1937, br. 5, str. 205). Dakle, optužba za »grupništvo« nije nimalo bezazlena, kao ni »nepriznavanje krivice« za koje se »grupa« optužuje u samoj završnici članka: »Tijekom niza mjeseci naša je kritika ukazivala na apsolutno nedopustiva, notorna i gruba iskrivljavanja koja je činio 'Literaturnyj kritik'. I ni redakcija časopisa u cjelini, ni pojedini predstavnici grupe nisu ni jednom priznali ni jednu svoju grešku. Nisu to učinili čak ni tada kad je redakcija 'Boljševika' upozorila na alarmantni karakter Platonovljevih članaka tiskanih u 'Literaturnom kritiku'«. (str. 173) Članci o kojima se govori Platonovljeve su književno-kritičke studije kasnije tiskane u Andrej Platonov, *Masterskaja (Majstorska radionica)*, Moskva 1977.

40-te godine i smrt

Napadi kritike, kao i sporovi oko junaka, prestaju. Platonov ne objavljuje. U listopadu 1942. godine postaje specijalni dopisnik s fronta za novine *Krasnaja zvezda* (*Crvena zvijezda*). Tijekom rata objavljuje po časopisima pripovijetke s vojnom tematikom i priče za djecu.

Godine 1946, u međuvremenu je izašlo nekoliko zbirki njegovih vojnih i dječjih pripovijedaka, časopis *Novij mir*, br. 10—11. objavljuje pripovijetku »Obitelj Ivanova« (»Sem'ja Ivanova«, kasnije nazvana »Vozvrašćenje« — »Povratak«) što nanovo izaziva trogodišnje divljanje kritike. Među kritičarima prepoznajemo poneka imena iz 30-ih godina (V. Jermilov, A. Fadejev), a u naslovima ponovo su ključne riječi »kleveta« i »raskrinkati«.

Posljednje dvije godine Platonovljeva života kritika ga je ponovno potpuno zaboravila. Umire A. Platonov 1951. godine.

Literatura

V. Čalamajev, *Andrej Platonov*, Moskva 1978.

A. Flaker, *Sovjetska književnost 1917—1932* (manifesti i programi, književna kritika, nauka o književnosti), Zagreb 1967.

L. Ivanova, »*Tvorčestvo A. Platonova v ocenke sovjetskoj kritiki 20—30—h godov*«, u: *Tvorčestvo A. Platonova (stat'i i soobščeniija)*, Voronež 1970, str. 173-193.

Višnja Rister: SOVIET CRITICISM OF ANDREI PLATONOV

Summary

The article relies upon texts of Soviet critics published in literary periodicals and reviews during the latter part of the twenties and the thirties, the subject matter of which (sometimes merely their starting point) were the works of A. Platonov or his personality. The texts illustrate the literary fate of Platonov's work and his fate as a man, which was paradigmatical for other writers belonging to this period who did not use the »method of socialist realism« (ex. M. Bulgakov). The autor also describes the literary life and its politics in the USSR during the thirties and the absurd, but for the writer and his work, dangerous »socio-realistic« approach of criticism to works whose structure challenges the norms and values prescribed by »proletarian« literature and by the later method of socialist realism.